

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 364.23 (477.64)

О.А. АГАРКОВ

БЕЗРОБІТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА ТА ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто проблему безробіття в соціальному аспекті. Проаналізовано особливості оцінки безробітними діяльності центрів зайнятості. Розглянуто єдину технологію обслуговування незайнятого населення та запропоновано напрями оптимізації діяльності соціальних служб і центрів зайнятості по роботі з безробітними.

Ключові слова: соціальна робота, безробіття, центр зайнятості, єдина технологія обслуговування незайнятого населення.

У сучасних умовах безробіття стає звичним для нашого суспільства явищем, що набуло протягом останнього часу глобальних розмірів і потребує всебічного вивчення. Рівень безробіття складається з комплексу рішень, які приймають і ті, хто пропонує свою працю, і ті, хто формує попит. Очевидно, що всі вони враховують можливі вигоди і витрати в результаті прийняття тих або інших рішень. Темпи зростання та рівень безробіття відображають не тільки брак робочих місць, а й зміни в оцінці очікуваних вигод і витрат, з якими пов'язані пошуки роботи. Витрати згоди на роботу і витрати відмови від неї дуже різні залежно від таких чинників, як стать, вік, стаж, кваліфікація.

До категорії безробітних прийнято зараховувати тих, хто звертається до служби зайнятості для пошуку нової, прийнятнішої трудової діяльності. Аналіз літератури свідчить, що тією чи іншою мірою ця проблема актуальна для всього працездатного населення нашої країни, тому необхідне вивчення безробітних як особливої страти, групи в структурі українського суспільства.

Безробіття як соціальна проблема є об'єктом соціальної роботи, здійснюваної як у межах національних програм подолання безробіття, так і у формі діяльності закладів соціального обслуговування безробітних – регіональних центрів зайнятості.

Проблеми й тенденції рівня безробіття та шляхів його мінімізації розглядали такі українські вчені, як: А. Вольська, А. Казановський, В. Костиков, О. Котляр, І. Маслова, П. Нікіфоров, І. Петрова, О. Рузавіна, В. Федоренко та інші.

Дослідження різних аспектів професійного навчання безробітних ґрунтується на положеннях, викладених у працях вітчизняних і зарубіжних учених з проблем філософії освіти (В. Андрущенко, Б. Гершунський, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай), неперервної професійної освіти (С. Батишев, В. Беспалько, А. Біляєва, С. Гончаренко, Р. Гуревич, А. Лігоцький, В. Лозовецька, Н. Ничкало, В. Радкевич, С. Сисоєва, М. Скаткін), на ідеях безперервної освіти дорослих (С. Вершловський, С. Змейов, М. Ноулз, Н. Протасова, Л. Сігаєва та інші); профорієнтації населення та психологічної підтримки безробітних (Л. Ляміна, Н. Побірченко, В. Синявський, Б. Федоришин та інші).

Основними напрямками сучасної політики зайнятості є сприяння в працевлаштуванні безробітних і надання допомоги в профпідготовці та перепідготовці, а також стимулювання створення гнучкого ринку праці. Причому дуже важливо враховувати якість діяльності центрів зайнятості і ставлення до них потенційних клієнтів, що сприятиме оптимізації організації системи соціального захисту у сфері зайнятості населення.

Мета статті – визначити особливості соціальної роботи з безробітними на прикладі діяльності центрів зайнятості (регіональний аспект).

Безробіття – складне економічне, соціальне і психологічне явище. Водночас безробіття – це економічна категорія, яка відбиває економічні відносини щодо вимушеної незайнятості працездатного населення.

Чинниками формування безробіття можуть бути такі: нестача сукупного ефективного попиту; негнучкість системи відносних цін і ставок заробітної плати й викривлення в ній, пов'язані з грошовою експансією держави та подальшою інфляцією; недостатня мобільність робочої сили; структурні зрушення в економіці; дискримінація на ринку праці щодо жінок; демографічні зміни в чисельності та складі робочої сили; сезонні коливання в рівнях виробництва окремих галузей економіки [5].

Досвід переходу окремих країн до ринку свідчить про те, що в кожний період рівень зайнятості і масштаби безробіття характеризуються значними коливаннями, зумовленими сукупним впливом багатьох чинників. При цьому причини появи безробіття і його види можуть дуже різнитися.

Сучасні науковці розглядають безробіття як природну й невід'ємну частину ринкового господарства. У зв'язку з цим велику увагу приділяють аналізу типів безробіття. Критерієм розмежування видів безробіття, як правило, слугує причина його виникнення і тривалість, а основними видами безробіття вважають структурне, фрикційне та циклічне; згадують також приховане, сезонне тощо.

Фрикційне безробіття пов'язане з переміщенням людей з однієї роботи на іншу, а також з однієї місцевості в іншу. Фрикційне безробіття означає, що існує постійний зв'язок між звільненням з однієї організації та найманням працівників іншими організаціями, заміщення одних професій іншими, рух працівників з одних галузей в інші тощо [7].

Структурне безробіття викликають великі структурні зміни в економіці, коли суспільство позбавляється від застарілих підприємств, підгалузей, іноді навіть цілих галузей, що зумовлює скорочення великої кількості робочих місць для тих, хто там працював раніше. Уникнути структурного безробіття неможливо. Воно супроводжується запеклим опором профспілок, що намагаються зберегти робочі місця, подовжити терміни колективних договорів тощо. Подібні дії профспілок посилюють інерційність ринку праці, але не вирішують проблему. Соціальний захист людей, потерпілих від структурного безробіття, максимально можливе зниження його тривалості зазвичай перебувають у центрі державної політики зайнятості.

Сезонне безробіття стосується тих видів виробництва, які мають сезонний характер і в яких протягом року відбуваються різкі коливання попиту на працю (сільське господарство, будівництво тощо). Циклічне безробіття – це вид безробіття, яке постійно змінюється за своїми масштабами, тривалістю і складом, що пов'язано з циклом ділової кон'юнктури. Масштаби і тривалість циклічного безробіття досягають максимуму під час спаду (кризи) виробництва і мінімуму – під час піднесення. Отже, розміри ринку праці коливаються разом з коливаннями циклу ділової кон'юнктури. Найбільшою мірою від циклічного безробіття страждають молодь, жінки, люди похилого віку та некорінне населення [6].

Отже, безробіття – найгостріша проблема нашого суспільства. Його наслідки негативно впливають на всіх його членів, викликаючи зростання рівня захворювань, сприяють появі інших проблем: алкоголізму, наркоманії, розлучень, насильства тощо. Вихід людини з кризової ситуації, її реалізація, гідне життя в суспільстві є основою соціальної роботи з безробітними, спрямованої на підвищення здатності адаптуватися до нових і складніших життєвих умов. Соціальний працівник постає як посередник між державою та клієнтом і покликаний бути захисником прав громадян. Необхідність такого посередництва зумовлена тим, що держава завжди є тією інстанцією, що гарантує правовий і гідний способи існування людей. Зворотною реакцією людини, яка не отримує гідних гарантій у стабільності робочого місця, виплаті зарплати, є відчуження, асоціальна поведінка, психологічна криза. За такої взаємодії страждають обидві сторони: і творча людина, і держава. Соціальний працівник з урахуванням знання соціальних закономірностей і різної форми їх практичної реалізації адаптує інтереси держави та людини.

Допомога соціального працівника спрямована безпосередньо на захист прав та інтересів безробітного, поліпшення умов його життя, зняття небажаних психічних станів. Опосередковану допомогу надають через роботу в соціальному оточенні безробітного (сім'я, друзі, родичі), через різні державні фонди й організації.

В Україні існують нормативно-правові основи соціальних гарантій держави щодо соціального захисту безробітних. Так, у ст. 4 Закону України “Про зайнятість населення” передбачено такі гарантії держави праце-

здатному населенню у працездатному віці в Україні: добровільність праці, вибір або зміну професії та виду діяльності; захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу й незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи; безоплатне сприяння у підборі підходящої роботи й працевлаштуванні відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти, з урахуванням суспільних потреб, усіма доступними засобами, включаючи професійну орієнтацію та перепідготовку; компенсацію матеріальних витрат у зв'язку з направленням на роботу в іншу місцевість; виплату вихідної допомоги працівникам, які втратили постійну роботу на підприємствах, в установах і організаціях, у випадках і на умовах, передбачених чинним законодавством; безкоштовне навчання безробітних нових професій, перепідготовку в навчальних закладах або в системі державної служби зайнятості з виплатою матеріальної допомоги; виплату безробітним у встановленому порядку допомоги по безробіттю, матеріальної допомоги по безробіттю, матеріальної допомоги членам сім'ї, які перебувають на їх утриманні, та інших видів допомоги; включення періоду перепідготовки й навчання нових професій, участі в оплачуваних громадських роботах, одержання допомоги по безробіттю та матеріальної допомоги по безробіттю до стажу роботи, а також до безперервного трудового стажу; надання роботи за фахом на період не менше трьох років молодим спеціалістам – випускникам державних навчальних закладів держави, раніше заявлених підприємствами, установами, організаціями [2].

Державна служба зайнятості – спеціальна служба, створена для реалізації політики зайнятості населення і забезпечення громадянам відповідних гарантій на всій території України. Діяльність Державної служби зайнятості здійснюється під керівництвом Міністерства праці та соціальної політики України і місцевих органів державної влади. Державна служба зайнятості діє відповідно до Закону України “Про зайнятість населення” та Положення “Про державну службу зайнятості”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 червня 1991 р., основними завданнями якого є [2]:

1) розробка та здійснення заходів щодо реалізації державної політики зайнятості, які забезпечують зайнятість населення та матеріальну допомогу громадянам у разі безробіття;

2) систематичне вивчення процесів, що відбуваються на ринку праці, у сфері професійної зайнятості та професійного навчання, розробка на цій основі необхідних прогнозів для вироблення і вжиття заходів щодо регулювання ринку праці та зайнятості робочої сили;

3) раціональне й ефективне використання державного фонду сприяння зайнятості населення;

4) контроль за дотриманням законодавства про зайнятість державними і громадськими органами, підприємствами, установами й організаціями незалежно від форм власності та господарювання.

Послуги, пов'язані із забезпеченням зайнятості населення, надаються Державною службою зайнятості безоплатно. Діяльність Державної служби зайнятості фінансується з державного фонду сприяння зайнятості, що створений і діє згідно зі ст. 22 Закону України “Про зайнятість населення” та Положенням “Про державний фонд сприяння зайнятості” [2].

Звичайно, центр зайнятості як соціальна служба застосовує певні соціальні технології, серед яких слід виокремити Єдину технологію обслуговування незайнятого населення.

Єдина технологія обслуговування незайнятого населення – це засіб діяльності фахівців державної служби зайнятості щодо надання відвідувачам соціальних послуг, які передбачені законодавством, на основі раціонального розподілу дій [1]: нові приміщення центрів дають змогу розмежувати потоки клієнтів, завдяки чому відвідувачі можуть оперативніше й на якісному рівні одержати всі соціальні послуги відповідно до їхніх запитів, поліпшити інформування роботодавців і населення; будівлі забезпечені пандусами для безперешкодного доступу до них осіб з обмеженими фізичними можливостями.

Спілкування з клієнтами, які звернулися до центру зайнятості, розпочинається в довідково-консультаційному секторі. Диспетчер-консультант встановлює причини звернення клієнта до служби зайнятості, пояснює йому, як користуватися довідково-інформаційними матеріалами, направляє до спеціалістів центру зайнятості за напрямками їх функціональних обов'язків. Щоб позбутися черг, диспетчер-консультант визначає час прийому клієнта.

У наступному секторі – секторі самостійного пошуку роботи – встановлені стенди, на яких розміщені картки з інформацією про вільні робочі місця. Кожний відвідувач має вільний доступ до стендів, а отже, можливість самостійно підібрати роботу. Це активізує власні зусилля клієнтів, підвищує їх відповідальність. Доцільність існування сектору самостійного пошуку роботи підтверджує той факт, що значна кількість безробітних підбирає собі роботу самостійно саме тут.

Кожен клієнт служби зайнятості має можливість відвідати профінформаційний сектор. У ньому розміщені матеріали, з якими також можна вільно ознайомитися. Тут є буклети з описами професій (спеціальностей), довідкові матеріали про навчальні заклади, паспорти підприємств району тощо. Ця інформація допомагає клієнту чітко уявити та сформулювати свої потреби й запити, дізнатися про свої права та обов'язки.

У призначений диспетчером-консультантом час клієнт запрошується на співбесіду до спеціаліста реєстраційно-приймального сектора. Робочі місця спеціалістів обладнані номерами, кожне робоче місце відокремлене від іншого, що забезпечує певну конфіденційність, яка є важливою умовою роботи з відвідувачами.

Найважливішою процедурою в роботі спеціаліста є співбесіда з клієнтом про працевлаштування. Під час співбесіди виявляються потреби, на-

міри й побажання відвідувача, всі обставини, які можуть прискорити пошук роботи для нього, активізуються власні зусилля клієнта. Практична реалізація складених планів самостійного пошуку роботи допомагає шукачам роботи систематизувати свої дії.

Щоб активізувати власні зусилля безробітного й підвищити його конкурентоспроможність на ринку праці, в центрах створено сектор активної підтримки безробітних. Тут проводиться робота із залучення безробітних до оплачуваних громадських робіт, надаються направлення на професійне навчання, консультації та практична допомога із самозайнятості, проводяться семінари з техніки пошуку роботи. Як результат, збільшується кількість громадян, які розпочали власну справу або проходять професійне навчання та працевлаштовуються після його закінчення.

Основою підвищення ефективності діяльності центру зайнятості є зміцнення взаємодії з роботодавцями. Таке завдання стоїть перед спеціалістами відділів взаємодії з роботодавцями. В нових приміщеннях створені всі необхідні умови для роботодавців, зокрема, наявні інформаційні матеріали про послуги служби зайнятості та умови співпраці, передбачено приміщення для проведення семінарів і співбесід з претендентами, створено окреме робоче місце для роботодавців. Роботодавці мають можливість ознайомитися з інформацією про послуги, які надає служба зайнятості, скористуватись інформаційними листівками, буклетами, пам'ятками.

Запорізький обласний центр зайнятості населення (далі – центр зайнятості або Центр) є центром зайнятості населення в системі Служби зайнятості населення. За 20 років діяльності Центр допоміг знайти роботу 524 тис. осіб, залучив до тимчасової зайнятості близько 157 тис. незайнятих громадян, посприяв тому, щоб понад 106 тис. безробітних області здобули нову професію, надав роботодавцям дотації на створення майже 13 тис. додаткових місць праці для працевлаштування безробітних, понад 12 тис. безробітних змогли розпочати власну справу завдяки одноразовій виплаті допомоги по безробіттю. Зараз в обласній службі зайнятості працюють близько 600 працівників, які обслуговують щорічно майже 100 тис. громадян [3].

За даними Запорізького обласного центру зайнятості населення, показники рівня безробіття коливаються у межах 7% за методологією Міжнародної організації праці і 2,5% зареєстрованого безробіття (рис. 1) [4].

Для визначення особливостей ставлення безробітних до діяльності центрів зайнятості було проведено соціологічне опитування, деякі результати продемонстровані в цій статті. В межах дослідження взяли участь 270 респондентів, зареєстрованих як безробітні в службі зайнятості. Кількість хронічних безробітних у цій вибірці становила 140 осіб. Переважно у вибірці опинилися респонденти з середньою спеціальною освітою, особи з вищою освітою становили незначну частину.

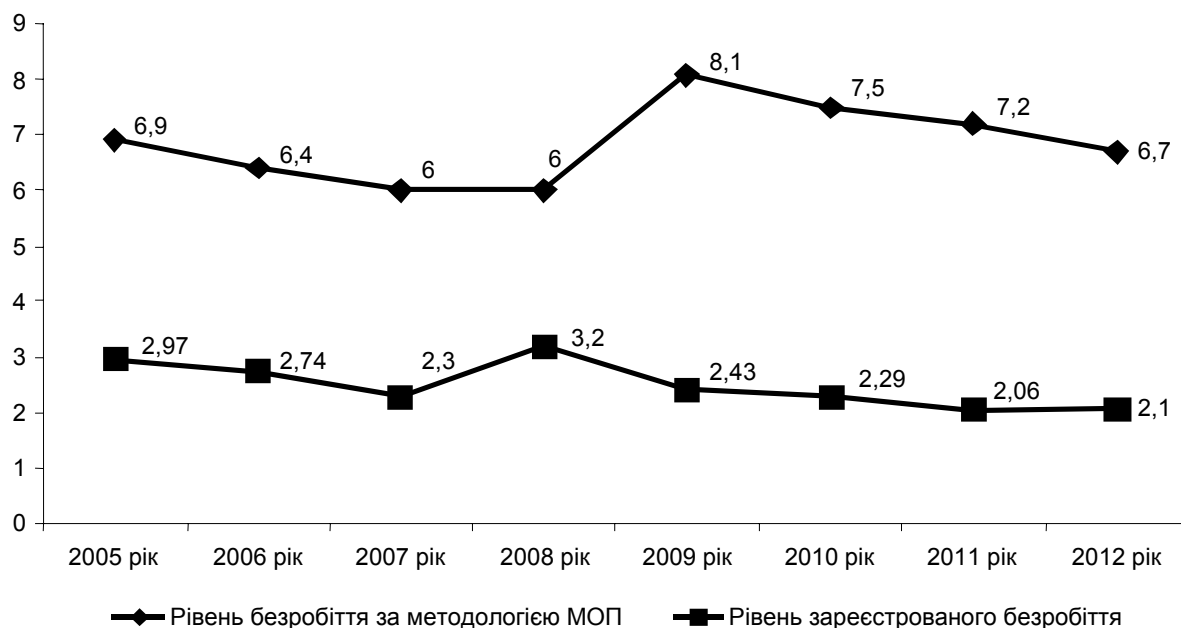

Рис. 1. Динаміка рівня безробіття по Запорізькій області за 2005–2012 рр., %

Так, 39% респондентів виявляють незадоволеність діяльністю центрів зайнятості, 36% – не визначили свою позицію і 25% оцінюють їх діяльність як позитивну. Для більшості безробітних найважливішою вимогою до потенційної роботи є висока заробітна платня (85%), а також специфічні вимоги: близькість роботи до будинку (37,5%), хороші умови праці (34%). За позитивні моменти безробіття 53,1% відзначили звільнення часу для спілкування з сім'єю, 54,2% – вивільнення часу для хатньої роботи. З дискримінацією за віковою ознакою стикалися 65,5% з числа хронічних безробітних передпенсійної вікової групи, а 64% цієї категорії безробітних не розраховують зовсім одержати роботу. На думку самих безробітних, найбільш ефективними формами допомоги з боку служб зайнятості в сучасних умовах є: надання достовірної і повної інформації про наявні вакансії (40,3%), збільшення соціальної допомоги (26,8%), профосвіта за затребуваними професіями (25,2%), створення додаткових робочих місць (25%) (рис. 2).

Висновки. Отже, безробіття виступає як актуальна соціальна проблема, а тому потребує уваги з боку соціальних служб (центрів зайнятості), використовуючи сучасні соціальні технології роботи з безробітними: консультування, профорієнтація, активне соціально-психологічне навчання, реабілітація, надання інформаційних послуг тощо.

Для оптимізації діяльності центрів зайнятості необхідно спрямувати зусилля на: посилення мотивації громадян до легальної продуктивної праці; проведення належної профорієнтаційної роботи, сприяння підготовці кадрів вищими та професійно-технічними навчальними закладами відповідно до потреб економіки й ринку праці; забезпечення професійної підгото-

вки, перепідготовки та підвищення кваліфікації соціальних працівників служби зайнятості; сприяння працевлаштуванню осіб, які потребують соціального захисту й не здатні за рівних умов конкурувати на ринку праці, в тому числі інвалідів і громадян похилого віку; активізацію соціального діалогу між владою, роботодавцями і профспілками з метою підвищення соціальної відповідальності бізнесу.

Рис. 2. Найбільш ефективні форми допомоги з боку центрів зайнятості

Список використаної літератури

1. Державна служба зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dcz.gov.ua.
2. Закон України “Про зайнятість населення” від 1 березня 1991 р. № 804-ХІІ із змінами і доповненнями від 25 грудня 2008 р. №799-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
3. Офіційний сайт Запорізького регіонального центру зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dcz.gov.ua/zap.
4. Інформаційно-аналітичні матеріали з питань праці та соціального захисту населення Запорізької області у 2012 році : довідник. – Запоріжжя : Акцент, 2013. – 155 с.
5. Лібанова Е.М. Ринок праці : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Е.М. Лібанова. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 223 с.
6. Рынок труда: занятость и безработица / под ред. А.А. Пристаневой. – К. : Тандем, 1993. – 284 с.
7. Трудове право України : підручник / ред. Н.Б. Болотіна, Г.І. Чанишева. – К. : Знання, 2008. – 564 с.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2013.

Агарков О.А. Безработица как социальная проблема и объект социальной работы: региональный аспект

В статье рассмотрена проблема безработицы в социальном аспекте. Проанализированы особенности оценки безработными деятельности центров занятости.

Рассмотрена единая технология обслуживания незанятого населения и предложены направления оптимизации деятельности социальных служб и центров занятости по работе с безработными.

Ключевые слова: *социальная работа, безработица, центр занятости, единая технология обслуживания незанятого населения.*

Agarkov O. Unemployment as a social problem and social work object: regional aspect

Nowadays unemployment turns to be the phenomenon familiar to our society that has taken the global dimensions in recent years and requires thorough investigation. Unemployment as a social problem is a subject of social work, which is done as a part of national programs fighting unemployment and activities in the form of social service institutions for unemployed – regional employment centers' – activity. The object is to determine the peculiarities of social work with the unemployed as an example of the employment centers activities (regional aspect).

Key words: *social work, unemployment, employment, single technology of unemployed service.*